

dimitrij
ŠOSTAKOVIČ
- gudački kvarteti

anđelko krpan

Većina mojih simfonija su nadgrobne ploče. Premnogi moji sunarodnjaci su ubijeni, a da se ne zna gdje su pokopani. To se dogodilo i mnogim mojim prijateljima. Gdje da im se postave nadgrobne ploče? Samo ih glazba može pronaći. Želio bih napisati skladbu za svaku žrtvu, ali kako je to nemoguće, svoju glazbu posvećujem svima njima.

Dmitrij Šostakovič

Okosnicu stvaralaštva ruskog skladatelja i pijanista Dmitrija Šostakoviča čine dva impozantna niza skladbi koja usporedo nastaju tijekom cijelog skladateljeva života – 15 simfonija i 15 gudačkih kvarteta. U njima se jasno zrcale mijene njegova skladateljskog izraza, koji možemo uvjetno podijeliti u tri razdoblja: prvo razdoblje (1924.-1936.) u kojem sklada pod utjecajem glazbe Mahlera, Schönberga, Hindemitha, Bartoka i Stravinskog; drugo razdoblje (1937.-1966.) u kojem nakon oštih kritika glede njegova modernizma preuzima neke značajke socijalističkog realizma u glazbi; te treće razdoblje, nakon Staljinove smrti (1967.-1975.). Usprkos stalnih traženja novih izražajnih mogućnosti, tijekom cijelog života u njegovoj glazbi postoji nešto stalno i nepromjenjivo, duboko osobno što nikakve promjene ili pritisci nisu uspjele zatomiti. Njegove melodije u kojima često koristi velike intervalske skokove, neobično su izražajne i širokog emotivnog raspona, harmonija je puna kontrasta: od oštih i oporih do profinjenih suzvučja, te na kraju veliko instrumentacijsko majstorstvo koje mu omogućuje izraziti sve zamišljeno. Njegov stil vremenom se oslobađa

svoga suvišnog i dekorativnog da bi na kraju postao posve jednostavan, duboko osoban, izravan i razarajuće snažan. Dok *Prvu simfoniju* Šostakovič završava već s 19 godina, u skladanje *Prvoga gudačkog kvarteta* upušta se tek 10 godina kasnije, kada iza njega stoje već prve četiri simfonije, te opere *Nos* i *Lady Macbeth Mcenskog okruga*. Potom slijedi niz od 14 kvarteta skladanih u vremenskom razdoblju od gotovo 40 godina koji predstavljaju njegovo vrlo osobno svjedočanstvo, možda i više nego bilo koji drugi dio njegovog skladateljskog opusa.

Njegov *Prvi gudački kvartet u C-duru*, op. 49 dovršen 1935. godine lepršavo laganim sadržajem haydnovske duhovitosti uvelike odudara od složenoga glazbenog izraza *Četvrte simfonije* koju piše u isto vrijeme. Kako sam skladatelj o svom prvom gudačkom kvartetu piše, njime je želio dočarati ugođaj djetinjstva: naivan, prijateljski, proljetni... Teško je u toj glazbi prepoznati tvorca potresnih posljednjih kvarteta. Devet godina nakon prvoga nastaje *Drugi gudački kvartet u A-duru*, op.68 (1944.), i to je Šostakovičev najduži kvartet. Gotovo je trostruko duži od prvoga, a isto toliko i glazbeno sadržajni. *Treći gudački kvartet u F-duru*, op.73 iz 1946. godine spada u red najuspjelijih i vrlo često izvođenih Šostakovičevih kvarteta. Briljantna instrumentacija, folklorne reminiscencije, parodija pruske svečane koračnice, te uporaba motiva iz svih prethodnih stavaka u posljednjem stavku svrstavaju taj kvartet među antologijske gudačke kvartete 20. stoljeća.

Od preostalih kvarteta izdvojimo još nekoliko. Najkraći i vjerojatno najosobniji jest *Sedmi kvartet u fis-molu*, op.108 (1960.), posvećen uspomeni na Šostakovičevu prvu suprugu Ninu Veručku, čija ga je smrt

teško pogodila. Potresni *Drugi stavak*, koji ugođajem podsjeća na *Scenu u samostanu* iz *Prvog čina* opere *Boris Godunov* Modesta Petroviča Musorgskoga, možda najbolje opisuje skladateljeva izjava nakon suprugina pogreba: „Kako je hladna i sama.“ Najčešće izvođeni Šostakovičev kvartet je *Osmi kvartet u c-molu*, op.110 (1960.) – majstorsko ostvarenje posvećeno žrtvama rata i fašizma puno autobiografskih značenja. Od pet stavaka čak tri nose oznaku *Largo* (prvi i dva posljednja), a glazbeni materijal temelji se na četiri tona D-e-S-C-H, koja su skladateljevi inicijali prema njemačkom načinu pisanja – Dmitij S-Hostakovich. U kvartetu se susreću citati iz niza majstorovih ranijih skladbi: teme iz *Prve* i *Pete simfonije*, iz *Drugog glasovirskog trija*, iz *Prvog koncerta za violončelo i orkestar* te iz posljednjeg čina opere *Lady Macbeth Mcenskog okruga*. Spomenutom su pridodani citati pravoslavnog napjeva i ruske revolucionarne pjesme. Svih pet stavaka nadovezuju se i tvore cjelinu iznimne snage i ljepote.

Kasne kvartete Dmitrija Šostakoviča povezuju dvije osnovne karakteristike: posvemašnje skladateljevo povlačenje u vlastiti duhovni svijet, te uporaba do tada malo ili nikad korištenih kompozicijskih tehnika, primjerice dodekafonije, atonalitetnosti... Glazba je to gotovo opsjednuta promišljanjem smrti, dok se nada i utjeha tek povremeno uspijevaju probiti i zasjati čudesnom ljepotom. *Dvanaesti gudački kvartet u Des-duru*, op.133 iz 1968., prvi je u nizu majstorovih kasnih kvarteta. Dvostavačno djelo prvi je skladateljov pokušaj spajanja kasnoromantične kromatike i dodekafonije. Prema vlastitim riječima, *Prvi stavak* oslikava svijet viših

ideala, dok *Drugi* prikazuje agoniju našeg svijeta koji ne može riješiti životna proturječja. Ipak iz čitavog djela probija nada, pa se može reći da je taj kvartet posljednje veliko Šostakovičevo djelo u kojem ne prevladava mračno raspoloženje. Jednostavačni *Trinaesti kvartet u b-molu*, op.138 iz 1968. godine posvećen violistu kvarteta Beethoven Vadimu Borisovskom, trostavačni *Četrnaesti kvartet u Fis-duru*, op.142 iz 1973. godine posvećen violončelistu kvarteta Beethoven Sergeju Širinskom, te *Petnaesti kvartet u es-molu*, op.144 iz 1974. godine praižveden devet mjeseci prije skladateljeve smrti, djela su puna tužne slutnje skorog kraja. Posljednji *Petnaesti kvartet* sastoji se od šest polaganih stavaka. U najvećem dijelu kvarteta glazbenu građu iznose naizmjenice po dva glazbala, dok su preostala dva nijema. Ispisane pauze u glazbi prema kraju skladbe postaju sve duže, a rijetki zajednički nastupi svih četiriju glazbala sve rjeđi, dok glazba posve ne umine.

Gudači vrlo rado izvode Šostakovičevu glazbu jer je pisana tehnički primjereno glazbalu, iako on sam nije svirao niti jedno gudačko glazbalo, česta suradnja s prijateljima gudačima bila je očito nadasve plodonosna. Ne čudi stoga što su sve Šostakovičeve kvartete, osim kvarteta Beethoven, snimili i kvarteti Borodin čak 2 puta, Taneyev, Fitzwilliam, Éder, Emerson, Pacifica i dr. Prva integralna snimka kvarteta Borodin snimljena je kada dva posljednja kvarteta još nisu bila ni napisana, a posebno bih izdvojio ipak njihovu drugu integralnu snimku kvarteta uz dodatak izvrsnog Glasovirskog kvinteta sa Svjatoslavom Richterom (EMI CMS 5 65032), te snimku *Osmog kvarteta* u izvedbi Kronos kvarteta (Nonesuch Records 7559 79242).